

ACC. N:R M. 14839: 1-7.

Landskap: Skåne Upptecknare: Sigurd Larsson, Farstorp
Härad: V. Göinge Berättare: " " "
Socken: Farstorp Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1960 Född år 1918 i Farstorp

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Liesvide. s. 1-3.

Lu F 113

Hästseldon. s. 4-7.

M. M. 169

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, sela-
klavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpås, halsduk, selaputa, lösbont, buogkuppin, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammanfogade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk framtill. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppbär skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbuk, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppbära skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstalära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betset och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelseremmar mellan bogträna och däckeln? Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springjord, ränngjord, tvångjord, bröstgjord, stångjord, selgjord? Är springjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, lännstreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans,} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort tråkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, lännstreck, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärla, selåra, selöra, seltunga, seltamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastläste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv. Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsätts skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

Huvudlag och tömmar

28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rak stång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kaption, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tøm och hur kallas den: tøm, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltøm som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantøm, meltøm, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av tråkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tøm och att den i stället letts i grimskäftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körs-
lor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ö-
kats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Äro parselar eller stängselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stäng-
selarna? Fästen för stängkoppel vid bogträna? - Användes stäng-
selar företrädesvis vid finåkning eller även vid arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skil-
jer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika
slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats
för dem. Brukades sådant endast på vintern?

Bogträn

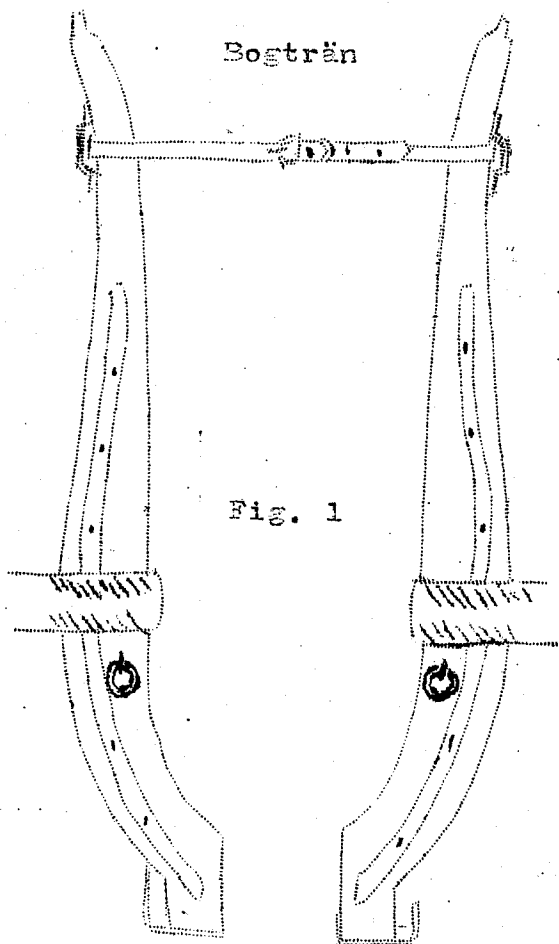

Fig. 1

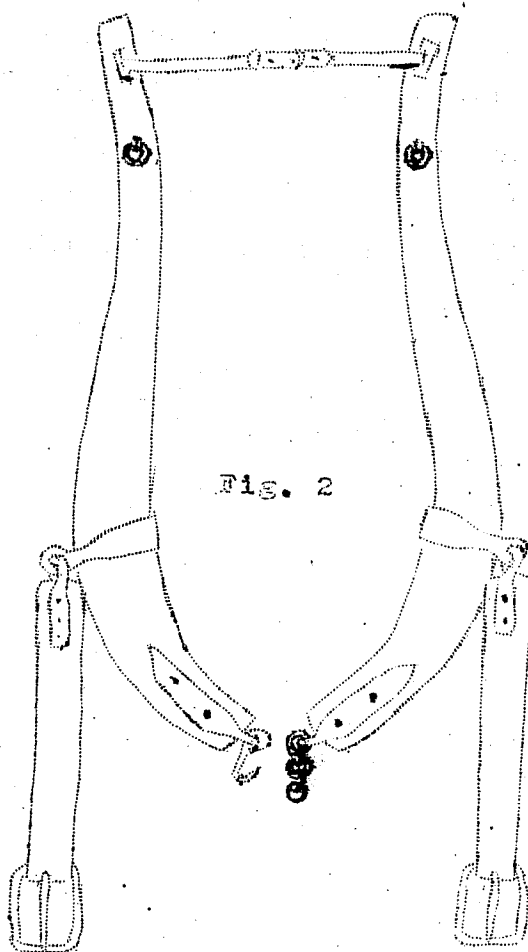

Fig. 2

10.12.1959.

HR

L I E S M I D E (LUF 113)

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I. Liesmide har inte förekommit inom Farstorps socken.

II. Ända fram till våra dagar har handsmidda liar räknats som de bästa, och räknas så ännu av många. De handsmidda liarna har i regel kommit från liesmedjor i Osby sn och trakten däromkring. Märkena Saxa-liar och Simontorp-liar har varit de mest använda och välkända. Dessa liar har för ett årtionde sedan brukat säljas av såväl gård-farihandlare som traktens lant- och järnaffärer. Under senare år har emellertid tillgången på dessa liar minskat betydligt (Saxa-liarna lär helt ha försvunnit), varför lant- och järnhandlarna numera nästan enbart saluför fabriksliar.

Varje sommar t.o.m. åtminstone år 1957 har en äldre man från Osby brukat cykla omkring från gård till gård här i socknen och sälja Simontorp-liar. Vi brukade kalla honom "liakrämaren". Hans medförda lager bestod av några 10-tal liar av varierande längder. På varje lie stod varumärket "Simontorp" instämplat. Affärerna brukade gå lätt, ty även om man för tillfället inte behövde någon ny lie köpte man gärna en ändå för att ha i reserv. - Under de allra senaste

åren har denne liekrämare inte synts till, och det torde vara ovisst om handsmidda liar numera kan uppbringas.

Den ordinära längden på en lie är 30-32 tum, men även såväl kortare som längre liar finns. En lång lie är till fördel vid sädeshuggning, eljest är det nog mest en vanesak vilken storlek man använder. Äldre lantbrukare, som från ungdomen grundligt lärt konsten att handskas med en lie, kan ofta med blicken avgöra om en ny lie är bra eller sämre. De kan också konsten att slipa och sköta en lie så att den verkligen "håller bettet", vilket den yngre generationen sällan kan så bra.

Lieskaften är här på orten alla av samma typ, med två handtag. Vid sädeshuggning brukar man alltid fastsätta en s.k. "bue" på skaf-tets nedre del för att kunna bättre lägga säden tillrätta i "skåren".

Skära ("segel") torde inte ha använts i socknen under de senaste 80 åren. Min mor (f.1877) hade själv aldrig sett någon skära i användning, men hennes mor (f.1838) hade omtalat att man i hennes ungdom brukade ta av rågen med skära för att spillet då blev så litet, medan korn och havre höggs med lie. Både män och kvinnor nyttjade

skäran. En och annan torpare använde skära längre fram mot 1800-talets slut.

Det har varit vanligt att en ny lie först brukades till sädeshuggning, medan mera inslitna liar ansågs gå bättre till slätter. De gamla kunde konsten att använda en lie ända tills den mot spetsen blivit nära nog centimetersmal. De kunde som sagt också konsten att slipa eller med en "vädjesten" "vädja" lien så att eggen blev rak-bladsvass, vilket särskilt var välbehövligt vid naturslåttern. - För finskärpningen har man alltid under arbetets gång då och då brukat "stryga" lien med en "strygspån", vilken man förr alltid försåg med ett tunt lager finkrossad sandsten, men som numera köpes färdig.

Fram emot år 1920 började slättermaskiner användas på de större gårdarna, och de blev snart vanliga även på smågårdarna, åtminstone fr.o.m. 1930-talets början. Självavläggare och skördeapparater monterade på slättermaskiner började även komma i bruk vid samma tid. Men först sedan självbindarna slog igenom på 1940-talet i samband med den då intensifierade stenröjningen har sädeshuggning med lie nära nog upphört. Lie användes dock fortfarande där maskindriften ej passar.

H Ä S T S E L D O N (N.M. nr 169)FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

NM 169.

1

Svaren numreras enligt frågelistan. Utpräglat dialektuttal
angives inom parentes.

1. Den allmänna benämningen är bogträn (boträn).
2. De bogträn som nu är i bruk (och som varit i bruk under närmast föregående årtionden) liknar i huvudsak fig. 2. Dragremmarna är fästade som här visas. Kroken till kedjelänken nedtill är dock fast (ej rörlig som på fig.). Sammanbindningsremmen upptill på bogträna är dock alltid fästad som på fig. 1, (nackremmen).
3. Benämningen är dragläder (dralär) eller också dragrem (drarem).
4. Bogträna är halvrunda på baksidan och något förtjockade på mitten.
5. Bogträna är numera alltid utrustade med lösa putor, kallade krans eller selakrans eller selaputa (selapuda).
6. Den lösa putan har varit allénarådande åtminstone under de senaste 30 åren.
7. Lösputan bildar numera vanligen ett sammanhängande stycke, hop-
sytt upptill. Materialet är skinn med tyg på innersidan (anligg-

ningssidan), stoppningen är vanligen hår. Kransens längd måste nägorlunda avpassas till hästens grovlek. - På något äldre selar förekom även lösputor bestående av två sidoputor och särskild liten nackputa, fastsatt på nackremmen.

8. Obekant.
9. Lösputan, kransen, är alltid fastsatt vid bogträna, vanligen genom korta remstumpar som spikas fast; upptill trädets nackremmen genom en ögla på kransen.
- 10-11. Särskilda typnamn är inte bekanta.
12. Den vanliga benämningen är däckel.
13. Däckeln består vanligen av två stoppade putor - ofta sammanhängande, uppträdde på en kraftig läderrem. På äldre selar, särskilt åkselar, sammanhölls putorna ofta av en järnbåge.
14. Obekant.
15. Särskild benämning är obekant.
16. Dylika förbindelseremmar torde ej förekomma. Däremot har jag någon gång sett förbindelseremmar mellan däckeln och bogträna upptill för att hålla bogträna i läge när hästen sänker hals och huvud.

17. Se ovan nr 16. Dyliska remmar är inte vanliga.
18. Den kraftiga remmen under hästens buk kallas vanligen bukgjord (bugjor). Den finns på alla selar.
- 19-20. Svansrem eller baksele förekommer numera aldrig. För några årtionden sedan kunde man någon gång få se rumpeläder på åkselar.
- 21-22. Kallas väl vanligen selring. Den är numera fyrkantig.
- 23-27. Till att uppbinda skakeln vid selringen användes numera så gott som alltid skakelremmar (skaglaremmar) av läder. Å arbets-selar har dock för några årtionden sedan seltampar av järn med selpinnar brukat användas.
28. Huvudstol är vanligaste benämningen.
29. Betsel är benämningen. Äldre former är obekanta.
30. Obekant.
31. En enkel tøm består av lädertömmar (lärtömmar) framtill (omkr. 2 m långa) samt handtömmarna av rep eller räläder.
- 32-34. Annan anordning än korstömmar för parhästar är obekant.
- 35-36. Körning av draghäst medelst grimskäft eller genom ridning torde ej ha förekommit under senare tid.

37-40. Obekant.

41. Särskilda parselar eller stångselar känner jag inte till. På
alla arbetsselar finns ringar på bogträna i och för fästade
av ev. stångkoppel.

42. Obekant.

43. Bjällerkransar eller en enstaka bjällra har ända till för ett
tiotal år sedan ganska allmänt använts vid slädkörning på väg,
både till helgdags- och vardagsbruk. Detta bruk har numera helt
försvunnit. Det var uteslutande vid slädåkning som bjällror
användes.

.....

Särskilda åkselar användes inte numera, eftersom bruket att fin-
åka efter häst helt upphört efter 1940-talet. Endast rena ar-
betselar är nu i bruk, d.v.s. i den mån hästar ännu finnas på
gårdarna. På småbruken finns dock ännu i regel hästar.